

vien, myös opiskelijoiden ja muiden asia-
sta kiinnostuneiden pöydälle.

RIHO GRÜNTHAL

Suomalais-ugrilainen laitos, PL 25 (Franzeninkatu 13), 00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: *Riho.Grunthal@Helsinki.fi*

LÄHTEET

GRÜNTHAL, RIHO 1997: Livvistä liiviin. Itämerensuomalaiset etnonyymit. Castrenianumin toimitteita 51. Helsinki.

HIETANEN, SILVO 1982: Kalatalous. – Karjala 3 s. 131–147.

JANHUNEN, JUHA 1996: Finny i tungusy. — Alkukotien ongelmia. Esitelmä Suomalais-Ugriaisessa Seurassa 16.2. 1996.

KOIVULEHTO, JORMA 1997: Were the Baltic Finns »clubmen»? – Ritva Liisa Pitkänen & Kaija Mallat (toim.), You name it s. 151–169. *Studia Fennica Linguistica* 7. SKS, Helsinki.

LAAKSO, JOHANNA 1997: Neue Perspektiven zur Grundspracheforschung? – FUF 54 s. 205–213.

PITKÄNEN, RITVA LIISA 1985: Turunmaan saariston suomalainen lainanimistö. SKST 418. SKS, Helsinki.

RÉDEI, KÁROLY – RÓNA-TAS, ANDRÁS 1983: Early Bulgarian loanwords in the Permian languages. – *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hun.* Tomus XXXVII (1–3) s. 3–41. Budapest.

RÓNA-TAS, ANDRÁS 1988: Turkic influence on the Uralic languages. – Denis Sidor (toim.), *The Uralic languages* s. 742–780. Leiden.

SALMINEN, TAPANI 1989: Classification of the Uralic languages. – Riho Grünthal, Sirpa Penttinen & Tapani Salminen (toim.), IFUSCO 1988 s. 15–24. Castrenianumin toimitteita 35. Helsinki.

— 1997: Facts and myths about Uralic studies. – *Sprachtypologie und Universalforschung* 50 s. 83–93.

SOSIOLINGVISTIikka JA KIELIPOLITIikka VENÄJÄLTÄ

Jazyk v kontekste obščestvennogo razvitija. Language in the context of social development. Moskva 1994. 346 s.

Problemy jazykovoj žizni Rossijskoj Federacii i zarubežnyh stran. Language problems of the Russian Federation and foreign states. Moskva 1994. 200 s.

Jazykovye problemy Rossijskoj Federacii i zakony o jazykah. Moskva 1994. 248 s.

Venäjän tiedeakatemian kielitieteen laitoksen alaisuuteen kuuluva etnisten ja kielellisten suhteiden tutkimuskeskus perustettiin 1991 entisen sosiolingvistiikan osaston tilalle. Sen perustehtävät ovat tutkia maan kielitilannetta, laatia kielipolitiikan periaatteet ja tarkastella muissa maissa saatuja kokemuksia kielellisten ongelmien käsitte-

lyssä. Toiminta tähtää sosiolingvistiikan perusongelmien ratkaisemiseen, kielikonfliktien ja niiden ehkäisyyn tutkimiseen. Keskuksen julkaisut keskittyvät perustutkimukseen ja kielipolitiikan nykyongelmiin. Esiteltävinä ovat artikkelikokoelmat ovat tavallaan sivutöitä, jotka liittyvät valmisteilla olevaan laajaan yleisteokseen Venäjän

kirjakielistä. *Problemy...* perustuu Bielefeldissä 1994 pidetyn sosiologian kongressin esitelmiin ja kolmas teos, joka käsittelee Venäjän kieliongelmia ja kielilakeja, puolestaan yleisvenäläisen 1994 Moskovassa järjestetyn konferenssin aineistoon. Usein samat kirjoittajat esiintyvät kaikissa kolmessa kokoelmassa.

Läntiseen kielitieteen traditioon verrattuna Venäjän sosiolingvistinen tutkimus näyttää olevan vasta alussa, vaikka tieteenalan väitetään kehittyneen Neuvostoliitossa 20-luvulta alkaen. Kokoelmassa *Problemy...* julkaistu vajaan 90 nimikkeen retrospektiivinen bibliografia osoittaa 80-luvun lopun ja 90-luvun alun venäläisen sosiolingvistisen kirjallisuuden olevan lähinnä maan eri osien kielipoliittisen tilanteen kuvausta. Suunnitteilla on nyt Venäjän pienten vähemmistökielten tietopankki, jonka avulla kartoitettaisiin 62 kielen (yht. n. 50 000 puhujan) tilaa.

Laki Venäjän federaation kielistä hyväksyttiin 1991. Sen mukaan valtion on mm. mahdollistettava pienten kansojen ja etnisten ryhmien kielen säilyminen ja kehittyminen, vaikka niillä ei olisi omaa hallinnollista aluetta. Federaation yhteisen kiellain lisäksi on monille siihen sisältyville tasavalloille luotu oma kielilaki.

VENÄJÄ JA VÄHEMMISTÖKIELET

Etnisten ja kielellisten suhteiden tutkimuskeskuksen johtaja V. JU. MIHALČENKO ON laatinut teoksiin useita artikkeleita, joissa hän — melko asenteellisesti — analysoi IVY:n ja Venäjän federaation kieliongelmia. Hän tarkastelee alueen vähemmistökielten historiaa ja nykypäivää näennäisen objektiivisesti ja antaa muun muassa tilastotietoja äidinkielen puhujien määristä. Neuvostovalta pyrki alussa kansallisten kielten kehittämiseen, mutta 30-luvun lopulla kehitys kääntyi päinvastaiseksi (Mihalčenko ei mai-

nitse muutoksen primus motoria, Stalinia). Pahimpana Mihalčenko pitää 60–80-lukujen pysähtyneisyyden aikaa, jolloin kielipoliittikkaan ei kiinnitetty huomiota. Outoa on, että hän sivuuttaa maininnatta Hruščevin 50-luvun lopun opetusreformin, joka lakautti äidinkielen eli ns. kansallisen koulun monilta alueilta, minkä seurauksena nuoret ikäluokat alkoivat tehokkaasti venäläistyä. Mihalčenko — sinänsä Venäjällä yleisesti käytössä oleva — voimakkaasti arvoväritteinen terminologia paljastaa kirjoittajan asenteen. Kielet jaetaan sellaisiin, joilla on vanha kirjallinen perinne (*staropismennyj*), ja niihin, joiden kirjallinen traditio on nuorta (*mladopismennyj*) tai aivan uutta (*novopismennyj*) tai joilla ei ole lainkaan kirjallista käyttöä (*bezpismennyj*). Kansallisen kielen vastakohta on kansallisuuksien välisen kanssakäymisen (*jazyk mežnacional'nogo obsčeniija*) tai kansainvälisen kanssakäymisen kieli (*jazyk meždunarodnogo obsčeniija*) eli venäjä. Kansallinen kieli ja venäjä ovat Mihalčenko mukaan sekä funktionaalisesti että kehitykseltään eri tasolla. Ne eivät siis ole tasa-arvoisia. Hän on ärtynyt muun muassa siitä, että Venäjälle saatetaan palauttaa esim. Liettuaan lähetetty kirje vain siksi, että osoite on kirjoitettu venäjäksi, »1. vaikka liettua on valtiollisena kielenä ainoastaan Liettuassa ja 2. vaikka liettua ei ole maailmankieli kuten venäjä». Tietenkin kyseessä on Liettuan postilaitoksen puolelta simputus, mutta Mihalčenko perustelut paljastavat, miten vaikea venäläisen on Neuvostoliiton ja sosialistisen leirin hajottuakin luopua herrakansa-asenteestaan ja tajuta, ettei hänen kielellään ole statusta ulkomailta ja ettei Venäjän rajojen ulkopuolella tarvitse osata edes kyrillisiä kirjaimia. Mihalčenko suhtautuu uusiin kielilakeihin näennäisen objektiivisesti. Kuitenkin hän antaa ymmärtää, että niiden tiukka toteuttaminen aiheuttaa sosiaalisten suhteiden kiristymistä ja

johtaa (venäläisten) syrjimiseen tai — kuten hän toteaa — kansallisen asian edistäminen johtaa yksilön oikeuksien kaventamiseen. (Vähemmistöihin kohdistunut syrjintä ei ilmeisesti ollut ongelmallista! Venäläisen yksilön oikeuksista huolestuminen tässä tilanteessa kuulostaa suorastaan hirtteiseltä maassa, jossa ei ole tunnustettu edes yleisiä ihmisoikeuksia kokonaisten kansojen oikeuksista puhumattakaan.)

Mihalčenkön muista artikkeleista käy ilmi, että juuri Baltian maat kielilakeineen ärsyttävät eniten. Monien muiden teosten venäläisten kirjoittajien lailla hän kieltäytyy ymmärtämästä venäjää kohtaan tunnetun vihan syytä, joka estää sen pitämistä tasa-arvoisena kansallisen kielen kanssa: se on miehittäjän ja sortajan kieli. Näennäisen demokraattisista mielipiteistä huolimatta rivien välistä paistaa huoli venäjän ja venäläisten arvon vähenemisestä ja alentuva suhtautuminen kansallisiin kieliin. Mihalčenkön mukaan Yhdysvaltojen, Kiinan ja Vietnamin lailla territoriaalisesti rakentuneissa valtioissa (!) ei ole kielellisiä ongelmia, mutta maat, joihin sisältyy kansallisesti määriteltäviä alueita (Venäjä, Jugoslavia), ovat räjähdysalttiita. Venäjän federaatiossa on 21 tasavaltaa ja niiden lisäksi lukuisia kansallisia alueita; yhteensä maassa asuu 129 kansaa. Venäjän poliittisilla foorumeilla on tullut tavaksi syyttää ulkovaltoja milloin Neuvostoliiton hajoamisesta, milloin maan taloudellisesta kurjistumisesta. Mihalčenkön keksii syyttää ulkomaalaisia lingvistejä nykyisistä kielikonflikteista, sillä nämä ovat korostaneet, että kielellä pitää kehitykseen olla kaikki sosiaaliset funktiot, ja muka väittäneet, että kaksi- tai monikielisyys olisi vahingollista.

Mihalčenkön lailla E. G. TUMANJAN on artikkelissaan kielilaeista ja niiden toteuttamismahdollisuuksista huolissaan yksilön (= venäläisten) oikeuksista, joita mahdolliset kielilait rajoittavat. Hänen mukaansa

valtiolliseksi kieleksi julistettavan kielen tulee voida täyttää kaikki yhteiskunnalliset ja sivistykselliset funktiot. Tästä seuraa karkeistaen se, että kansalliset kielet eivät kelpaa valtiollisiksi kieliksi edes omalla alueellaan. Tumanjan jättää mainitsematta, että 30-luvun puolivälistä Neuvostoliitossa harjoitetun kielipolitiikan tarkoituksena on nimenomaan ollut vähemmistökielten halvauttaminen ja niiden kehityksen estäminen. On oletettu, että ns. objektiivinen kielenkehitysprosessi luonnostaan johtaa siihen, että erityisesti kirjoituksettomien mutta muidenkin vähemmistökielten puhujat vaihtavat kieltä korkeampistatukseen venäjään.

Monen tutkijan tekstistä paljastuu uuteen tilanteeseen sopeutumisen vaikeus. Esimerkiksi N. K. FROLOVIN Tjumenin alueen kansojen tilannetta kuvaavassa kirjoituksessa näkyy samankaltainen horjunta vanhan ja uuden, venäjän mahtiasemaa korostavan neuvostoideologian ja kansallisen kielen ja kulttuurin kehittämistä ajavien nykyaatteiden välillä; edellinen kuvataan järjestäytyneisyytenä ja jälkimmäinen suunnitelmattomana populistisena diletantismina (jota se kieltämättä toisinaan muistuttaa). Totta on tietenkin myös Mihalčenkön huomautus siitä, että on epärealistista kuvitella venäläisten opiskelevan asuma-alueensa nimikkokansan kieltä, jos sitä eivät hallitse edes kaikki kyseisen kansan edustajat. Epäselvää on edelleen se, miten federaation kielilaki ja yksittäisten tasavaltojen kielilait suhtautuvat toisiinsa, kumman vaikutus ulottuu toisen yli.

V. M. APLATOV hahmottelee Neuvostoliiton kielipolitiikan kehitystä 20-luvulta 40-luvulle. Hän kuvaa leniniläisten liberaalien käsitteiden muuttumista päinvastaisiksi, tukahduttavaksi stalinilaiseksi politiikaksi. Muutos oli nopea: kun 1932 yli 80:llä Neuvostoliiton kansoista oli kirjoitettu kieli ja koulu (joista puolet oli syntynyt vasta

lokakuun vallankumouksen jälkeen), vuosina 1936–40 menetti 11 kansaa kirjoitetun kielen, ja ainoastaan tataareilla ja baškiireilla säilyi omakielinen keskikoulu. 30-luvun puoleenväliin mennessä 71 kansalle oli luotu latinalainen aakkosto, mutta vuoteen 1937 mennessä siirryttiin lähes täydellisesti kyrillisiin kirjaimiin. Aplatov kuvaa herkkulisin sitaattiesimerkein sitä, miten venäjän kieli 30–40-luvun lingvistien kielipoliittisissa kannanotoissa muuttui yhä ylimaalliseksi, niin että siitä tuli »omintakeinen, ennen näkemätön ilmiö maailman kulttuurin historiassa».

T. V. KRJUČKOVA puuttuu murteiden eriytymistä ja kirjakielen luomista käsittelevässä artikkelissaan monille suomalais-ugrilaisille kansoillekin keskeiseen ongelmaan. Hänen mielestään murteen ja kielen raja ei ole vedettävissä lingvistisin vaan ulkoisin, sosiaalisin kriteerein eli identiteetin, yhteisen etnonyymin ja yhdistävän kirjakielen perusteella. Krjučkova kuvaa tilannetta, johon fennougristikin törmää aina itäisten sukukansojen parissa liikkuessaan: teoriasa jokaisen kansan edustajat pitävät tärkeänä yhtenäisen kirjakielen luomista, kunhan sen pohjaksi käytännössä valitaan heidän oma murteensa; minkäänlaisia kompromisseja murteet yhdistävän kielimuodon hyväksi ei olla valmiita tekemään. Kirjallista perinnettä vailla olevissa kulttuureissa ei Krjučkovin mukaan murrerajat ylittävällä yleiskielellä ole mahdollisuuksia edes kehittyä, koska suurin osa kansasta on kaksikielistä ja hallitsee usein venäjää paremmin kuin omaa kieltään. Tällöin murteiden väliseksi kommunikaatiovälineeksi valitaan aina venäjä. Väite on karu mutta todenmukainen. Krjučkova kysyykin, miksi ylipäänsä kansalle tarvittaisiin yhtenäinen kielimuoto, kun kaikki — etenkin kielentutkijat — tietävät, ettei sillä ole mahdollisuuksia kehittyä täysimittaiseksi kirjakieleksi. Hänen mukaansa voidaan siis huoletta luo-

da jokaiselle murteelle erikseen kirjallinen normi, kuten nyt on tapahtumassa esimerkiksi Karjalassa, konservoida elävä kommunikaatioväline jälkipolvia ja tutkijoita varten, jotta muun muassa folkloremateriaalia on helpompi kerätä talteen. Tarkoitus ei ole saada kieli säilymään tai kehittymään vaan antaa sille kunniallista saattohoitoa.

Suuri osa teosten artikkeleista analysoi konkreettisin esimerkein vähemmistökielten nykyistä tilannetta Venäjän federaatiossa. Äänessä ovat venäläisten asemesta kansallisten kielten syntyperäiset tai ainakin vähemmistöjen alueella toimivat tutkijat. Kasanilainen S. G. VASILJEVA tarkastelee tatarilais-venäläistä sekakielisyyttä puheessa. Hän ei pääse analyysissaan kovinkaan pitkälle, koska kaksikielisyyden tutkimustraditiota ei Venäjällä juuri ole tai se on ideologisesti väritynyttä. On kuitenkin lupaavaa, että tätä aihetta nyt voidaan tutkia; aiemmin sekakielen laajaa käyttöä ei ole haluttu edes myöntää. Vaikka monet kirjoittajista valittelevat kansallisen kielen rappeutumista, sen nyanssien katoamista, vain hyvin harvat — Vasiljevan lisäksi mm. nykyburjaattia kuvaava D. D. SANŽINA — käsittelevät venäjän synnyttämiä muutoksia vähemmistökielen rakenteessa.

SÄILYYKÖ ÄIDINKIELI VAIN METSÄSSÄ?

O. A. KAZAKEVIČ on tutkinut Turuhanin alueen ketien ja selkupprien kielitilannetta. Hänen antamansa kuva kahden kylän olosuhteista on epäilemättä yleistettävissä monien muidenkin pienten pohjoisten kansojen tilanteeseen. Kaikista keteistä (joita on enää noin 1 100) vain alle 50 % puhuu äidinkieltään. Tutkituissa kylissä parhaiten ketiä osasivat vanhat ja keski-ikäiset, mutta heiltäkin monimutkaiset verbinparadigmat olivat jo kadonneet. Parhaiten kielen olivat omaksuneet ne, jotka olivat viettäneet

lapsuutensa ketinkielisessä ympäristössä, mieluiten taajamien ulkopuolella metsässä. Kylissä vanhemmat puhuvat lapsilleen venäjäksi. Selkuppien tilanne on kielen suhteen huonompi, ehkä senkin vuoksi, että perinteinen poronhoito on alueelta hävinnyt. Ketiläisessä Kellogin kylässä selkupit osaa- vat Kazakevičin mukaan ketiä paremmin kuin ketit itse, sillä ketiläis-selkuppilaisissa avioliitoissa vaimo on aina opetellut miehensä äidinkielen, mutta mies ei koskaan vaimonsa kieltä.

Ilman yksityiskohtaista kielilakia julistukset vähemmistökielen valtiollisesta tasa-vertaisuudesta ovat pelkkää sanahelinää. Toistaiseksi Venäjän suomalais-ugrilaisista ainoastaan komeilla on toimiva kielilaki, jonka tuella kansallisen kielen kehitys on ainakin kääntynyt positiivisempaan suuntaan — toivottavasti pysyvästi. Toisin on muun muassa udmurteilla, joiden tilannetta I. V. TARAKANOV esittelee: tasavallan perustuslaki määrittelee udmurtin venäjän rinnalla valtiolliseksi kieleksi, mutta koska säädöksiä sen käytöstä ei ole, ei sen asema ole juurikaan parantunut. Kansallisen koulun puuttuessa udmurtin puhujien määrä on laskenut 70 prosenttiin kansasta. M. B. MARTAN-OOL ja A. B. KOSTRIKOV antavat lupaavan esimerkin toimivasta kielilaista artikkelissaan Venäjän kaukoidässä sijaitsevan Tuvan tasavallan nykytilanteesta. Tuva on alueen ensisijainen kieli, mutta sen rinnalla käytetään virallisesti myös venäjää; nimikkokansa on tasavallassa enemmistö- nä, mikä lienee helpottanut kielilain syntyä. Tuvan kielen asemaa on systemaattisesti parannettu lisäämällä sen käyttöä opetuksessa, kulttuurissa ja tiedotusvälineissä. Suunnitelman mukaan vuodesta 2001 alkaen kaikkia aineita aletaan tasavallan kansallisissa kouluissa opettaa tuvaksi. Pyritään myös paikallisten venäläisten kaksikielistämiseen, joskin tehtävä on havaittu vaikeaksi. Ongelmana on kuitenkin itse kielen rap-

peutuminen: nuorempi polvi ei enää hallitse puhdasta tuvaa kuten vanhempansa.

Osa teoksesta on omistettu Venäjästä erkaantuneiden muiden IVY-maiden kielitilanteelle, joka ei perusongelmiltaan eroa edellä esitetystä. A. N. BASKAKOVIN mukaan Keski-Aasiassa kylläkin opetettiin kansallisia kieliä jopa keskikoulun loppuun asti, mutta väestöryhmien integroiminen toisiinsa epäonnistui. Sen seurauksena yhteiskuntaan kehittyi kaksi toisiaan kohtaamatonta kerrostumaa: maaseudulla perinteisiä elinkeinojaan harjoittava alkuperäisväestö ja kaupunkien venäläinen keskiluokka. Korkeamman opetuksen saaminen ja sosiaalinen nousu edellytti assimiloitumista jälkimmäiseen. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen kielipolitiikka Keski-Aasian tasavalloissa on muuttunut ja kansallinen kieli on nostettu viralliseen asemaan. Koska kirjakielen viljely on ollut puutteellista, suurin osa kansasta on Baskakovin mukaan siinä mielessä puolikielistä, että se hallitsee vain murteellisen tai puhekielisen variantin, mikä ei uusissa oloissa riitä ylemmän sivistyksen hankkimiseen. Itsenäistymisen jälkeen vain tasavaltojen valtaväestö on saanut oikeuden omaan kieleensä; näillä alueilla on kuitenkin suuri määrä kielellisiä vähemmistöjä, joko jo vanhastaan siellä asuneita tai Stalinin kaudella sinne siirrettyjä. Niiden ahdistettu asema ei ole muuttunut lainkaan vallan siirryttyä venäläisiltä kansalliselle enemmistölle.

Joissakin IVY-maissa tiukka kielilaki on aiheuttanut kansanryhmien välisiä konflikteja, muun muassa taisteluja kuten Moldovassa. Tadžikistanista puolestaan on muuttanut pois lähes miljoona venäläistä turvattomuuden ja tulevaisuutensa epävarmuuden takia. Valtiossa ainoana virallisena kielenä on tadžikki. Joukkomuuton tuloksena tasavallan kielisuhteet ovat muuttuneet enemmän alkuperäiskansojen hyväksi.

Venäjän federaatioon kuuluvassa Dagestanin tasavallassa Kaukasuksella puhutaan 28 eri kieltä, joista 23 on kaukasialaista, kolme turkkilaista ja kaksi indoeurooppalaista. Alue on sangen otollinen sosiolingvistiseen tutkimukseen, ja sille on omistettukin kymmenisen artikkelia. Syrjintä ja suoranainen sorto eri kansojen välillä on perua jo ammoisista ajoista, eikä »itsenäistyminen» ole sitä poistanut. Osa kansallisista kielistä on vahvistanut asemiaan — yleensä muiden kustannuksella. Dagestanin perustuslaissa virallisiksi kieliksi nimetään venäjän lisäksi »Dagestanin kansojen kielet», mutta kun hallinto tunnustaa virallisesti vain 14 kansan olemassaolon, kaikki 13 andilais-tseziläisiä kieliä puhuvaa kansaa merkitään virallisesti avaareiksi, vaikka — kuten Z. G. ABDULLAJEV kirjoittaa — »andin ja avaarin ero on yhtä suuri kuin englannin ja arabian». Koska andilais-tseziläisillä kielillä ei ole kirjoitettua normia, ne eivät kuulu perustuslaissa mainittuihin kansoihin eivätkä siis ole olemassa. Tämä politiikka on perua jo Neuvostoliiton kaudelta.

Positiivisen esimerkin puolestaan antaa O. D. NASYROVA kuvatessaan piskuisen Karakalpakian kielilakia ja sen tuottamia uusia opetusohjelmia. Vaikka itsenäisyys (federaation sisällä) saavutettiin vasta seitsemisen vuotta sitten, esimerkiksi omakielisen terminologian kehittämisessä on jo kuljettu pitkä tie, siirrytty persialais-arabialaisten aineiden käytöstä omalle turkkilaiselle pohjalle. Tasavallan venäläisten kaksikielittämisessä on päätetty lähteä päiväkodeista, ala- ja keskikouluista, koska karakalpakin opettaminen nykyiselle aikuisväestölle on epärealistista. Baskakovin mukaan puolestaan Venäjän federaation tasavalloissa olisi ensiksi lisättävä kansallisten kielten käyttöä opetuksessa, joukkoviestinnässä ja ylipäänsä henkisen kulttuurin alalla. Tätä tietä nuoriso omaksuisi kielen ja puolikielisyys vähenisi nopeimmin, jolloin kansalli-

sen kielen puhujien määrä lisääntyisi. Vasta sen jälkeen voitaisiin vakavasti puhua kansallisen kielen käytön laajentamisesta kaikkiin virallisen kielen funktioihin.

Uudistushankkeiden tiellä on nykyään ennen kaikkea rahan puute. Hyviäkin suunnitelmia opetuksen kehittämiseksi ei voida edistää ilman taloudellisia resursseja. M. A. Castrénin seura on tukenut rahallisesti eräitä suomalais-ugrilaisten kielten oppikirjahankkeita, sekä koulu- että aikuisoppikirjoja, mutta sen tarjoama apu on vain pisara meressä. Venäjän syöksykierteinen talous vetää maton demokraattisen kehityksen alta. Jotta kansallisten kielten ilmaisukeinot riittäisivät niiden saavutettua virallisen aseman, pitäisi luoda uutta sanastoa ja terminologiaa kaikille elämän aloille. Tähän onkin ryhdytty monissa Venäjän tasavalloissa, joissa on toimiva kielilaki. Yhteisö näyttää kuitenkin usein torjuvan uudismuodosteet vieraina ja käsittämättöminä, vaikka ne noudattaisivat kielen sananmuodostussysteemiä. Yhtä tärkeää kuin uudissanojen luominen onkin niiden propagoiminen, mikä onnistuu parhaiten joukkoviestinten kautta, mikäli kansallisilla kielillä julkaistaan lehtiä (joita ihmisillä on rahaa tilata) ja lähetetään ohjelmia radiossa ja televisiossa.

Elintärkeää on tietenkin kielen opetuksen järjestäminen. Vaikka esimerkiksi Komi-permjakin autonomisella alueella enemmistö asukkaista on komipermjakkeja ja heistä suurin osa vielä puhuu omaa kieltään, enemmistö kuitenkin lukee mieluummin venäjäksi, koska kansallisen koulun puuttuessa äidinkielistä luku- ja kirjoitustaitoa ei ole opittu. Tilanne on samankaltainen monilla alueilla. Venäjällä ei tunnuta tietävän mitään lapsen kielenomaksumisesta ja toimivasta kaksikielisydestä. Jopa joidenkin kielentutkijoiden artikkeleista paistaa epäluulo kansallista opetuskieltä kohtaan. Kansallisen kielen pitäisi heidän mukaansa olla oppiaineena, mutta he pelkäävät sen

opetuskielenä vaarantavan lasten venäjän-
taidon ja sitä kautta heidän koulutuksensa
ja tulevaisuutensa.

VENÄJÄN KIELI TÄNÄÄN

Yli 81 % Venäjän federaation kansalaisista on venäläisiä. L. P. KRYSIN tarkastelee nykyvenäjän sosiaalista kontekstia. Hänen mukaansa murteista, slangista ja arkikielestä tihkuu yhä enemmän elementtejä kirjakielen; etenkin sivistyneistön puhekieli on hyvinkin slangiutunutta. Nykyvenäjässä ylenpalttisesti esiintyviin anglismeihin hän ei tunnu kiinnittäneen huomiota. Itse asiassa näissä kokoomateoksissakin etenkin englannista lainattujen sivistyssanojen, termien ja kvasitermien määrä on välillä niin suuri, että se haittaa tekstin sujuvuutta ja ymmärrettävyyttä.

Kirjakielen väistymiseen yhä primitiivisemmäksi ja vivahteettomammaksi käyvän yleispuhekielen tieltä etenkin joukko-
viestimissä ovat kiinnittäneet huomiota myös O. B. SIROTININA ja V. J. GOLDIN. V. N. BELOUSOV avaa keskustelun venäjän usein voimakkaastikin yleiskielestä poikkeavista, muiden kielten vaikutuksesta syntyneistä alueellisista varianteista, joiden olemassaolo ei aiemmin ole haluttu tunnustaa. Olenaisiin kysymys on hänen mielestään se, miten suuret määrälliset ja laadulliset poikkeamiset normista voidaan hyväksyä venäjäksi eli missä kulkee venäjän ja pidginin raja.

Muutama artikkeli teoksissa käsittelee muiden maiden kielitilannetta. Noin 90 prosentin maailman kielistä on ennustettu häviävän seuraavan sadan vuoden kuluessa. Lähes kaikissa maissa vähemmistökielten — suurtenkin kuten esimerkiksi Kanadan ranskan — asema vaihtelee ongelmallisesta surkeaan ja olemattomaan. Kiinnostava on E. A. KONDRAŠKINAN katsaus Kiinan tilanteeseen, joka monilta vaiheiltaan muis-

tuttaa Neuvostoliiton vastaavaa historiaa. 92 prosenttia Kiinan asukkaista on ns. hankiinalaisia; loppuihin 8 prosenttiin sisältyy 55 eri kansallisuutta (91 miljoonaa ihmistä), joiden alue kuitenkin kattaa 60 prosenttia maasta. Asutuspolitiikka Kiinassa on ollut samanlaista kuin Neuvostoliitossa: vähemmistöjen alueelle on siirtynyt joukoittain valtaväestön edustajia, jotta puhtaasti yksikielisiä tai -kulttuurisia yhteisöjä ei olisi. 1950-luvulla pyrittiin vähemmistökielten kehittämiseen ja niiden aseman turvaamiseen perustuslailla; mallia haettiin lähinnä (!) Neuvostoliitosta. 60-luvun kulttuurivallankumouksen politiikkaan kuului vähemmistökielten ja -kulttuurien likvidoinnin. Mao Zedongin ja häntä seuranneen neljän koplein kaaduttua suunta muuttui: 1982 voimaan tullut perustuslaki mainitsee myös muiden kuin kiinalaisten oikeudet omaan kieleen ja kulttuuriin. Kaikkia Kiinan kansalaisia koskettava ongelma on lukutaidottomuus: lähes 24 % kansasta ei pysty lukemaan eikä kirjoittamaan kiinalaisia kirjoitusmerkkejä, joiden hallitseminen vaatii jatkuvaa harjoitusta.

B. P. NARUMOV pohtii artikkelissaan romanien kielten kehitystä murteista itsenäisiksi kieliksi. Kielen määrittelyssä on käytetty vaihtelevasti sekä alueellisia että historiallisia kriteerejä. Hänen mielestään uusien romanien kielten syntyprosessi eli murteiden eriytyminen itsenäisiksi kieliksi on yhä käynnissä, ja sitä voimistaa myös se poliittinen kehitys »alueiden Euroopaksi», jota Euroopan unionissa on korostettu.

Yhdessäkään artikkelissa ei esitellä Suomen kaltaisten valtioiden vähemmistöjen oikeudet tunnustavaa kielipolitiikkaa; useimmiten tarkastelun kohteena ovat (kehitys)maat, joissa vähemmistökielten asema on heikko tai olematon. Vaikka Euroopan unionia sivutaan, jätetään kertomatta, että se suhtautuu tasa-arvoisesti kaikkien jä-

senmaiden kieliin. Sen asemesta esitellään YK:n kielipolitiikkaa, koska siellä venäjä on yksi virallisista kielistä ja siis ylempiarvoinen pienten kansojen kieliin nähden.

Artikkelikokoelmat ovat tiivis lukupaketti Venäjän (ja vähän muidenkin maiden) eri alueiden kielitilanteesta kiinnostuneille. Kokonaiskuvaan ne eivät koostumuksensa vuoksi pyrikään, esimerkiksi uralilaiset kansat ovat niissä melko puutteellisesti edustettuina. Kielelliset ja kielipoliittiset ongelmat ovat Venäjällä ja IVY-maissa jo Neuvostoliiton perinnön vuoksi valtavat, mikä käy teoksista hyvin ilmi. Kehityksen esteitä ovat vähemmistön huono kansallinen itsetunto, äidinkielen arvostuksen puute, kirjakielen kehittymättömyys, väestön pirstoutuneisuus. Venäläisen enemmistön asenteet kansallisia vähemmistöjä kohtaan ovat usein negatiiviset. Lisäksi taloudellinen umpikuja estää pyrkimykset vähemmistön kielen ja kulttuurin kehittämiseksi: leivän puute työntää henkiset arvot syrjään.

Federaation »itsenäistyneet» tasavallat eroavat toisistaan kielipolitiikan suhteen: joissakin ei ole käytännössä tapahtunut mitään, joissakin taas on pyritty tasa-arvoon alkuperäisväestön ja venäläisten välillä, joissakin on tehty jyrkkä käänös venäläistämisestä toiseen äärimmäisyyteen (josta ollaan nyt palailemassa kompromissin tielle). Huonoin asema on kansoilla, jotka elävät vähemmistönä suuremman vähemmistön keskellä tai joilla ei ole selvärajaista asuma-alueita. Kansan kallein omaisuus on äidinkieli, mutta oikeus siihen edellyttää usein oikeutta myös omaan maahan, eli baškiirilaisrunoilijan sanoin: »Jolla on kotimaa, sillä on äidinkieli; jolla on äidinkieli, sillä on kotimaa.»

SIRKKA SAARINEN

*(Kotimaisten kielten tutkimuskeskus) Fennicum, Henrikinkatu 3,
20014 Turun yliopisto*

Sähköposti: *sirkka.saarinen@utu.fi*